

Jacek PUDLISZEWSKI  
(Gdańsk, UG)

## M. GONGIUS PATERNUS NESTORIANUS – PRZEDSTAWICIEL *ORDO EQUESTER* W EPOCE SEWERÓW Kilka nowych uwag na temat jego kariery

M. Gongius Nestorianus<sup>1</sup> był znany do tej pory, jako prokurator cesarski<sup>2</sup> oraz dowódca floty wojennej stacjonującej w Rawennie<sup>3</sup>. Dzięki trzem nowym inskrypcjom<sup>4</sup> opublikowanym ostatnio w „L'Année Épigraphique” możemy

<sup>1</sup> Na temat tej osoby zob. m.in.: PIR IV, G 191; O. Fiebiger, *De classium Italicarum historia et institutis*, „Leipziger Studien zur classischen Philologie” 15 (1894) 409, nr 14; H.G. Pflaum, *Les carriers procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire romain*, Paris 1960, 769-770, nr 296; A. Dobo, *Die Verwaltung der römischen Provinz Pannonien von August bis Diocletianus*, Budapest 1968, 182 i 192; M. Żyromski, *Praefectus Classis: the Commanders of Roman Imperial Navy during the Principate*, Poznań 2001, 61 i 96.

<sup>2</sup> Napis dedykował w latach 209-211 Jowiszowi zapewne jego podwładny spełniając chętnie wcześniejsze ślubowanie. Być może dziękując za odzyskane zdrowie (*pro salute*) przez prokuratora lub z okazji jego dalszego awansu („za pomyślność”) w strukturach administracji cesarskiej: „I(ovi) O(ptimo) M(aximo) pro salute Gongi Nestoriani procuratoris Auggg(ustorum) nnn(ostrorum). Ianuarius eorundem [s]er(vus) (contra)s(criptor) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)” [CIL III 4024: Pannonia Superior].

<sup>3</sup> Jest to odpis dyplomu wojskowego, jakie otrzymywali żołnierze w latach 213-217 zwalniani ze służby czynnej: „[Imp(erator) Caes(ar), divi Sept]imi Severi Pii Arab(ici) Adiab(enici) Part(hici) [max(im)i Brit(annici) max(im)i, f(ilus) di]vi M(arci) Antonini Pii Germ(anici) Sarm(atici), [nep(os) divi Antonin]i Pii, pronep(os) divi Hadriani, ab[nep(os) divi Traian]i Parth(ici) et divi Nervae adnep(os). [M(arcus) Aurelius An]toninus Pius Felix Aug(ustus) Par[Th(icus) max(imus) Bri(tannicus)] max(imus) Germ(anicus) max(imus) ponti(fex) max(imus) [tr(ibunicia) pot(estate) ... im]p(erator) III co(n)s(ul) IIII p(ater) p(atriciae) proco(n)s(ul) [iis, qui militav(erunt)] in classe pretor(ia) Antoniniana Ravennate [quae est s]ub Gongio Nestoriano [pr(aefecto)], octonis et viceni[s st]ipendis emeritis dimissis honesta missione, q[uo]rum nomina subscripta sunt, [ipsos] filisque eorum, quos] susceperint ex mulierib(us), [quasi serum contessa consue]tudine vixisse proba[verint, civitatem Romanam] dedit et conubium cum [isdem, quas tunc secum] habuissent, cum e[st] civitas is data, au]t, siqu[is] tunc non habuissent, cum is.] quas postea uxor[es duxissent] dumtaxat singuli singu[las —]” [CIL X 8325 = CIL XVI 138: Sardinia]. Z tego też okresu pochodzi zapewne również napis umieszczony na ołowianej rurze stanowiącej element rzymskiej sieci wodociągowej: „M(arci) Gongi Nestoriani p(raefecti)” [CIL XV 7465: Roma].

<sup>4</sup> Są to trzy ołtarze wotywyne o wymiarach: 1). 96x45x27 cm, 2). 117x42x44 cm, 3). 96x45x27 cm. Według komentatorów w „L'Année Epigraphique” wszystkie zostały wystawione, wraz z odpowiednim napisem, w okresie 197-199. Na obecnym etapie naszej wiedzy jest to datacja właściwa, ale

uzupełnić nasze informacje na temat jego pochodzenia oraz wcześniejszej działalności publicznej. A oto ich pełny tekst:

- 1). „I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / pro sal(ute) Severi / Imp(eratoris) ala I T(h)ra(cum) / cui p(rae)est M. / Gongius Pater/nus Nestoria/nus dom(o) Sufi/bus ex Africa pr(a)ef(ectus) eq(uitum) / [- - -]”<sup>5</sup>.
- 2). „I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / pro sal(ute) Impe/ratorum [[C/C(aesarum) Augg(ustorum)]] a(la) I T(hracum) v(eterana) / cui pr(a)eest M. Gongius / Pater-nus Nes/torianus / pr(a)ef(ectus) eq(uitum)”<sup>6</sup>.
- 3). „Dis deabusq(ue) / Camp(estribus) pro sal(ute) / [I]mp(eratorum) Claudius Clau/dianus co(n)s(ularis) / [c]ur(ante) Gongio / Nestorian[o] / praef(ecto) eq(uitum)”<sup>7</sup>.

Jak wynika z posiadanego materiału źródłowego M. Gongius Paternus<sup>8</sup> Nestorianus pochodził z miejscowości Sufes położonej w Afryce Prokonsularnej<sup>9</sup>. Początki jego działalności publicznej przypadają zapewne na okres dojścia do władzy Septymiusza Sewera. Wtedy też zapewne wstąpił do wojska. Wiadomo, że w latach 197-199 dowodził jako prefekt oddziałem jazdy wojsk pomocniczych (*praefectus alae I Thracum veteranae sagittariae*) stacjonującej wówczas na terenie Panonii Dolnej. Była to prawdopodobnie jego trzecia, ekwicka funkcja oficerska<sup>10</sup>. Z tego też okresu pochodzą wspomniane wyżej ołtarze wotywno. Dwa pierwsze ufundowali żołnierze dowodzonej przez niego jednostki głównemu bogu Imperium, jakim był Jowisz z przydomkami Optimus Maximus z prośbą o pomyślność dla panującego cesarza<sup>11</sup>.

w odniesieniu do dwóch ostatnich napisów (AE 2003, 1433-1434). Natomiast pierwszy napis (AE 2003, 1432) można datować bardziej dokładnie na rok 197, z tego względu, że uhonorowano tylko cesarza Septymiusza Sewera, a jego syn Karakalla został współrządcą od 198 r. i wtedy otrzymał tytuł „Augustus”. W sprawie datacji w oparciu o tytułaturę cesarską por. m.in.: D. Kienast, *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, Darmstadt 1996, 156-159 i 162-165.

<sup>5</sup> „L’Année Épigraphique” [= AE] 2003 [Pannonia Inferior] nr 1432.

<sup>6</sup> Tamże, nr 1433.

<sup>7</sup> Tamże, nr 1434.

<sup>8</sup> Jego *cognomen* Paternus pojawia się w źródłach po raz pierwszy.

<sup>9</sup> Jest więc kolejnym przedstawicielem stanu ekwickiego, który wywodzi się z tego regionu Imperium Romanum. Szerzej na ten temat por. m.in. R. Duncan-Jones, *Equestrian Rank in the Cities of the African Provinces under Principate: an Epigraphic Survey*, „Papers of the British School at Rome” 35 (1967) 147-188; M.G. Jarrett, *An Album of the Equestrians from North Africa in the Emperor’s Service*, „Epigraphische Studien” 9 (1972) 146-232; H. Devijver, *Equestrian Officers from North Africa*, „L’Africa Romana” 8 (1991) 127-201.

<sup>10</sup> Z reguły dowództwo nad oddziałem jazdy powierzano już doświadczonym oficerom, którzy wcześniej sprawowali, na przykład, stanowisko prefekta kohorty i trybuna w legionie.

<sup>11</sup> W pierwszej z wymienionych wyżej inskrypcji (nr 1432) wskazano tylko cesarza Septymiusza Sewera, a w drugiej (nr 1433) obok niego pojawia się również jego syn Karakalla. Być może te fundacje religijne mają jakiś związek z działaniami militarnymi prowadzonymi przeciwko Partom.

Natomiast trzeci ołtarz wystawił Ti. Claudius Claudianus – ówczesny namiestnik tejże prowincji<sup>12</sup>.

Być może od razu po zakończeniu służby wojskowej, a także dzięki pomocy i wsparciu swojego dawnego zwierzchnika<sup>13</sup>, rozpoczął on karierę w administracji cesarskiej. Nie mamy niestety dowodów na to, że M. Gongius Nestorianus pełnił wcześniej inne, niższe stanowiska prokuratorów. Pojawia się on dopiero w okresie między 209-211 n.e. jako „procurator publici portorii vectigalis Illyrici per Raetiam et Noricum et Dalmatam i utraque Pannoniam et Moesiam Superiorem”<sup>14</sup>, z pensją 100 tys. sesterców rocznie<sup>15</sup>, zajmował się sprawami po-

<sup>12</sup> Jest to z kolei dedykacja „Dis deabusq(ue) Camp(estribus)”, ale także za pomyślność panujących cesarzy. Jak wynika z tekstu, sprawami związanymi z zakupem kamienia, wykonaniem ołtarza i wykuciem napisu zajmował się M. Gongius Nestorianus, co potwierdza umieszczony w inskrypcji zwrot „curante”. Z kolei z okresu późniejszego (222-235) mamy również inną dedykację „Diis Campestribus”, którą wystawił M. Celerinus Augendus – „vir egregius, a militiis, praefectus alae Pannoniorum Severianae” („Libica” 3:1955, 156; CIL XIII 1847 = ILS 2389). Na temat kultu zob. M.P. Speidel, *The Shrine of the Diī Campestris at Gemellae*, „Antiquités Africaines” 27 (1991) 111-118.

<sup>13</sup> Należy podkreślić, że Ti. Claudius Claudianus pochodził z Afryki Prokonsularnej i wywodził się również ze stanu ekwického; prawdopodobnie krótko po proklamacji cesarskiej Septymiusza Sewera został przyjęty do stanu senatorskiego (*adlectus inter tribunicios*). W okresie toczonej się wojny domowej, dowodził kolejno dwoma legionami nad dolnym Dunajem najpierw jako „legatus legionis XIII Geminae et Macedonicae V Piae”, a później wydzielonymi jednostkami wojskowymi na terenie prowincji dackich jako „praepositus vexillationum Daciscarum”. W interesującym nas momencie czasu [między 197-199 r.] sprawował namiestnictwo w prowincji Pannonia Inferior, a w 199-200 r. osiągnął konsulat uzupełniający (*consul suffectus*). Na temat jego kariery por. m.in.: PIR II, C 834; I. Piso, *La carrière de Ti. Claudius Claudianus*, w: *Epigraphica, Travaux dédiés au VII Congrès d'épigraphie grecque et latine* (Constantza, 9-15 septembre 1977), București 1977, 167-176; Ch. Saulnier, *Laurens Lavinas. Quelques remarques à propos d'un sacerdote équestre à Rome*, „Latomus” 43 (1984) 527, nr 13; H. Devijver, *Prosopographia militarium equestrium quae fuerunt ab Augusto ad Gallienum*, IV, Louvain 1987, 1500-1502, nr C 133bis; L. Mrozewicz, *Laurentes Lavinas a prowincja Dacia. Przyczynek do dziejów romanizacji*, „Symbole Philologorum Posnaniensium” 10 (1994) 96; M. Żyromski, *The Question of Specialization in the Roman Administrative System – the Case of Pannonia*, „Eos” 83 (1995) 341. Należy również zwrócić uwagę na fakt, iż siostra Ti. Claudiusa Claudianusa była żoną innego ekwity pochodzenia afrykańskiego. Był nim Q. Asturnius Lappianus (*equo publico exornatus*), który sprawował liczne urzędy municypalne (*II vir IIII coloniarum; praefectus IIII coloniarum*) oraz był *ducenarius bis* (CIL VIII 7978 = ILaI.g. II, I, 29 = ILS 1147). Czy ten ostatni zwrot oznacza, że pełnił także liczne funkcje prokuratorowskie, w tym dwukrotnie prokuratury z uposażeniem 200000 sesterców rocznie, zob. rozważania na ten temat: M. Christol, *Vir centenarius*, „Zeitschrift für Papirologie und Epigraphik” 158 (2006) 243-250. Z kolei o roli patronatu w okresie wczesnego Cesarstwa Rzymskiego por. m.in. R.P. Saller, *Promotion and Patronage in Equestrian Careers*, JRS 70 (1980) 44-63; idem, *Personal Patronage in the Early Roman Empire*, Cambridge 1982, passim; E. Birley, *Promotions and transfers in the Roman Army: senatorial and equestrian officers*, w: *The Roman Army Papers 1929-1986. Mavors Roman Army Researches*, IV, Amsterdam 1988, 93-114; P.M.M. Leunissen, *Conventions of Patronage in Senatorial Carriers under the Principate*, „Chiron” 23 (1993) 101-120.

<sup>14</sup> Z epoki panowania dynastii Sewerów znamy jeszcze kilku innych prokuratorów finansowych działających na obszarze wschodniej części Illyricum. Byli nimi: Aurelius S[—] w okresie

datków wpływających do skarbu cesarskiego z ceł publicznych ze wschodniej części regionu naddunajskiego. Siedziba jego urzędu znajdowała się prawdopodobnie w miejscowości Poetovio<sup>16</sup>. Ze swoich obowiązków musiał wywiązać się należycie, skoro kilka lat później<sup>17</sup>, między 213-217 r., objął dowództwo rzymskiej floty wojennej stacjonującej w Rawennie<sup>18</sup>. Na tym stanowisku zarabiał już 200 tys. sesterców rocznie. Dalsze jego losy są nam nieznane<sup>19</sup>. Nie zmienia to

między 211-212 r. (AE 1983, 769 = AE 1978, 643), M. Attonius Rufinus w okresie między 212-217 r. (CIL III 4031), Antonius Silvanus w 227 r. (AE 1903, 286 = ILS 9023). Z kolei w zachodniej części Illyricum (*per Moesiam Inferiorem et Dacias tres*) sprawy podatkowe nadzorowali następujący prokuratorzy: M. Aurelius Heraclitus w 201 r. (CIL III 781 = ILS 423 = IGR I 598), C. Iulius Paternus w okresie między 212-217 r. (CIL III 1565). Podział portorium Illyrici na dwie części nastąpił około 180 r. i wynikał zapewne z przyczyn organizacyjno-kontrolnych, por. J. Fitz, *Notes*, „Alba Regia” 23 (1987) 275-276. Być może jednak w wyjątkowych sytuacjach kontrolę nad opłatami z ceł publicznych powierzano tylko jednemu prokuratorowi (*procurator publici portori vectigalis Illyrici*) z pensją 200 tys. sesterców rocznie. W tym czasie byli nimi: Aurelius Ianuarius w okresie między 207-208 r. (CIL II 4135 = ILS 1365), Aelius Faventinus po 195 r. (AE 1956, 230), NN w okresie między 195-235 r. (CIL V 2826). Zapewne dzięki dalszym badaniom prozopograficznym i nowym źródłom uda się ustalić jeszcze bardziej dokładny czas pełnienia przez te osoby wyżej wymienionych stanowisk prokuratorских.

<sup>15</sup> Natomiast J. Fitz (*Les procuratores vectigalis Illyrici*, w: *Studia in honorem Borisi Gerov*, Sofia 1990, 64-69) twierdzi, że od czasów panowania cesarza Kommodusa (180-192) wspomniani prokuratorzy finansowi otrzymywali pensję w wysokości 200 tys. sesterców rocznie, a w wyjątkowych przypadkach wynosiła ona 100 tys. sesterców; jest to jednak kwestia dyskusyjna; por. też przypis 14.

<sup>16</sup> Na temat działalności aparatu finansowo-podatkowego na tym obszarze Imperium zob. m.in.: S.J. De Laet, *Portorium. Étude sur l'organisation douanière chez les Romains surtout à l'époque du Haut-Empire*, Brugge 1949, passim; F. Vittinghoff, *Portorium, Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, XXII/1, Stuttgart 1953, 346-399; A. Dobo, *Contribution à l'histoire de la douane en Dacie*, „Acta Classica Universitatis Scientiarum Debrecensis” 10-11 (1974-1975) 145-150; I. Piso, *Un bureau du publicum portorium Illyrici à Apulum*, „Acta Musei Napocensis” 35 (1998) 105-108.

<sup>17</sup> H.G. Pflaum (*Les carriers procuratoriennes*, s. 770) sądzi, że w tym czasie pełnił on jeszcze dwa inne stanowiska prokuratorские z pensją 200 tys. sesterców rocznie. Natomiast J. Fitz (*Prosopographia Pannonia I*, „Alba Regia” 20:1987, 262), uważa, że jest to jego pierwsze stanowisko na poziomie *ducenarii*. Możliwe jest również inne hipotetyczne rozwiązanie. A mianowicie, że po zakończeniu sprawowania stanowiska prokuratora finansowego w prowincjach nad środkowym i dolnym Dunajem powrócił on do Rzymu i tam objął funkcję prokuratora czuwającego nad instalacjami wodociągowymi i zaopatrzeniem stolicy w wodę (*procurator aquarum*) z pensją 100 tys. sesterców rocznie, a to znaczy, że niewłaściwie odczytano skrót z napisu pochodzącego z otwianej rury wodociągowej z Rzymu: „M(arci) Gongi Nestoriani p(raefecti sc. classis)” (CIL XV 7465) lecz „M(arci) Gongi Nestoriani p(rocuratori sc.aquarum)!”). Oznaczałoby to również zmianę datacji tego napisu bardziej na okres między 211-213 r. (por. przypis 2). Dopiero potem nasz prokurator cesarski wyjechał do Rawenny objąć tam stanowisko dowódcy rzymskiej floty.

<sup>18</sup> Na temat działalności floty wojennej w tym regionie i ogólnie por. m.in. Th. Kienast, *Untersuchungen zu den Kriegsflootten der römischen Kaiserzeit*, Bonn 1966; G. Sussini, *Un catalogo clasiario ravennate*, „Studi Romanae” 19 (1968) 291-307; M. Reddé, *Mare nostrum. Les infrastructures, le dispositif et l'histoire de la marine militaire sous l'Empire Romain*, Rome 1986.

<sup>19</sup> Być może jako zwolennik zamordowanego w 217 r. cesarza Karakalli, po jego śmierci został zdymisjonowany, a nawet skazany na śmierć przez kolejnego władcę.

faktu, że jest on kolejnym świetnym przykładem awansu członków stanu ekwicznego w epoce panowania dynastii Sewerów.

\*\*\*

W podsumowaniu naszych rozważań można więc stwierdzić, że przypuszczalny przebieg kariery wojskowej i administracyjnej M. Gongiusa Paternusa Nestorianusa przebiegał następująco:

- militia prima – ? [193-195 r.]
- militia secunda – ? [195-197 r.]
- militia tertia – praefectus alae I Thracum veteranae sagittariae [Pannonia Inferior]: w okresie 197-199 roku.
- [ ] – ? [199-209]
- procurator publici portorii vectigalis Illyrici per Raetiam et Noricum et Dalmatiam utraque Pannoniam et Moesiam Superiorem (C): między 209-211 rokiem.
- p[rocurator aquarum] (C) [Roma] : między 211-213 (?) rokiem.
- praefectus classis praetoriae Ravennatis (CC): między październikiem 213 i kwietniem 217 roku.

#### M. GONGIUS PATERNUS NESTORIANUS – RAPPRESENTANTE *ORDO EQUESTER* NELL' EPOCA DEI SEVERI

Alcune nuove considerazioni sulla sua carriera

(Riassunto)

M. Gongius Nestorianus era conosciuto, fino ad oggi, come procuratore imperiale e come comandante della flota in Italia. Grazie alle tre nuove epigrafi (AE 2003, 1432-1434) possiamo completare le nostre informazioni sulle sue origini e sulla sua precedente attività pubblica. In base alla nuova fonte, egli proviene da *Sufes*, località situata nell' Africa proconsolare. Ha iniziato la propria carriera prestando servizio nella *militia equestris*. Si sa che nel periodo tra il 197 ed il 199 d.C. ha ricoperto la funzione di *praefectus alae I Thracum veteranae sagittariae* [Pannonia Inferior]. Questa era la *militia tertia* di M. Gongius Nestorianus. Poi Ti. Claudius Claudianus gli ha facilitato certamente la sua promozione. Dopo aver finito il servizio militare ha occupato posti nell' amministrazione imperiale. Nel periodo tra il 209 ed il 211 d.C. è stato procuratore *publici portorii vectigalis Illyrici per Raetiam et Noricum et Dalmatiam utraque Pannoniam et Moesiam Superiorem*, e alcuni anni più tardi è stato nominato *praefectus classis Ravennatis* (tra il 213 ed il 217 d.C.). Le sue sorti ci sono sconosciute. Egli è un eccellente esempio della promozione di un rappresentante sociale *ordo equester* durante il regno della dinastia dei Severi.